

*др Живомир С. Борђевић,
редовни професор Правног факултета у Београду у пензији*

СУБЈЕКТИ ДРУШТВЕНЕ СВОЈИНЕ*

I

У вези са сваком својином, па и са друштвеном, треба разликовати с једне стране, њен спољни изглед који долази до израза у спољним односима међу субјектима којима припадају поједини објекти својине и, с друге стране, њен унутрашњи изглед, који показује ко и по ком основу (на основу чега) врши овлашћења из којих се састоји својина.

II

1. Са становишта спољнег изгледа, наша друштвена својина, према позитивном праву, није организована као право својине, нити има ма које лице за титулара. То је индиректно, али ипак недвосмислено, речено у основним начелима Устава СФРЈ од 1974:

„Полазећи од тога да нико нема право својине на друштвена средства за производњу, нико — ни друштвено-политичка заједница, ни организација удруженог рада, ни група грађана, ни појединац — не може ни по ком правносвојинском основу присвајати производ друштвеног рада, ни управљати и располагати друштвеним средствима за производњу и рад, нити самовољно одређивати услове расподеле” (Уводни део Устава, основна начела, III).

Као што се види, главна садржина наведеног става се не састоји у томе да прокламује да друштвена својина није право својине и да нема титулара, него у томе да нико не може по основу права својине присвајати производ друштвеног рада, ни управљати и располагати друштвеним средствима за производњу и рад, нити самовољно одређивати услове расподеле, а полазна основа за такву одредбу је то што „нико нема право својине на друштвена средства за производњу”. Оваквим индиректним начином изражавања су ипак довољно јасно речене обе ствари: прво, да друштвена својина није право својине и, друго, да друштвена својина нема титулара. Обе наведене ствари произлазе и из нормативног дела Устава од 1974:

(*) Реферат поднет на Саветовању о примени и изменама Закона о удруженом раду, које је организовао Правни факултет у Београду 20, 21. и 22. маја 1987.

„Нико не може стећи право својине на друштвена средства која су услов рада у основним и другим организацијама удруженог рада или материјална основа остваривања функција самоуправних интересних заједница или других самоуправних организација и заједница и друштвено-политичких заједница“ (чл. 12, ст. 2).

Ова уставна одредба је готово дословно поновљена у Закону о удруженом раду од 1976 (в. чл. 12), уз додатак да су „Акти и радње који су противни“ тој одредби „без правног дејства“.

2. Уставом СФРЈ од 1974. одређен је, између осталог, и обим друштвене својине:

„Средства за производњу и друга средства удруженог рада, производи удруженог рада и доходак остварен у удруженом раду, средства за задовољавање заједничких и општих друштвених потреба, природна богатства и добра у општој употреби друштвена су својина“ (чл. 12, ст. 1).

У оквир друштвене својине улазе и средства која поседују друштвено-политичке организације и друге законом одређене друштвене организације и користе их и њима располажу сагласно статуту и закону ради остваривања својих циљева (чл. 60. Устава СФРЈ), као и средства која поседују друштвено-политичке заједнице.

Као што се види, друштвена својина представља, по обиму и значају добара која обухвата, владајући облик својине у нашој земљи. На њој, као основи, изграђен је самоуправни социјалистички систем и друге социјалистичке институције наше земље у облику који данас имају.

Средства (добра) обухваћена друштвеном својином, као посебним обликом својине, чине целину само у односу на друге облике својине, на пример у односу на личну или приватну својину. Иначе, она су распоређена на бројне субјекте који имају статус друштвених правних лица. У те субјекте спадају: организације удруженог рада, друштвено-политичке заједнице (општине, покрајине, републике, држава СФРЈ), друштвено-политичке организације, самоуправне интересне заједнице (коморе, заједнице становања, заједнице образовања, заједнице здравства и др.) и други субјекти са својством друштвених правних лица. Правно, сви ови субјекти, као што им и општи назив каже, имају својство правног лица. У том својству и наступају у међународном правном саобраћају и у саобраћају са другим субјектима права. Поседовање одређеног круга добара, која улазе у оквир друштвене својине, правно им је признато Уставом СФРЈ од 1974. на разне начине, па и одредбом:

„Организација удруженог рада, односно друго друштвено правно лице, одговара за своје обавезе друштвеним средствима којима располаже“ (чл. 24).

Готово истоветна одредба налази се и у Закону о удруженом раду од 1976 (чл. 251, ст. 1).

3. Пошто друштвена правна лица нису правно носиоци (субјекти, титулари) друштвене својине на средствима која поседују јер немају право својине, поставља се питање да ли им је Уставом од 1974. или неким другим правним актом признато неко право на основу којег држе до-

бра која поседују и које преносе у међусобном саобраћају и у саобраћају са другим лицима.

Према Закону о удруженом раду од 1976, друштвеним правним лицима је признато право располагања:

„Друштвена правна лица имају право да у правном промету друштвеним средствима закључују самоуправне споразуме и уговоре и врше друге правне послове и радње у оквиру своје правне способности (у даљем тексту: право располагања).

У остваривању права располагања, друштвена правна лица преносе друштвена средства на друга друштвена правна лица, прибављају средства у друштвену својну од носилаца права својине, дају друштвена средства на привремено коришћење, замењују друштвена средства и по другим основима располажу друштвеним средствима” (чл. 243).

Међутим, о природи права располагања не постоји сагласност у правној теорији. По једном схватању, ово право је имовинског карактера. Као такво циркулише у правном саобраћају и служи као средство преноса добара у друштвеној својини од једних субјеката права на друге и као правна подлога поседовања добара. При том, у односима са субјектима који су носиоци права својине на појединим стварима, на пример, са грађаима, долази до правног несклада, јер друштвена правна лица преносе или омогућавају друштву да стекне више права него што она сама имају. Наиме, она преносе право располагања, а омогућавају друштву да стекне право својине, када стичу добра од лица која су носиоци права својине. Сви покушаји да се тај правни несклад премости на правно задовољавајући начин нису до сада успели. По другом гледишту, право располагања друштвених правних лица није имовинско, нити било које друго субјективно право; оно у суштини представља пословну способност друштвених правних лица. Ово становиште заступају управо они правници који су активно учествовали у стварању Закона о удруженом раду од 1976, па због тога има већу тежину (в. Ведриш — Кларић, *Основе имовинског права*, Загреб, 1983, стр. 277—282). А такав карактер права располагања произлази и из наведене одредбе Закона о удруженом раду. Према томе, друштвена правна лица немају никакво субјективно право поводом добара у друштвеној својини, која држе, него имају само средства и то средства која нису њихова, него су друштвена својина. Тиме је у још већој мери појачан правни несклад при преносу и стицању добара и права поводом њих путем правног промета између друштвених правних лица и оних субјеката права који могу да стичу и преносе право својине. Наиме, она не преносе никакво право на средствима која уступају другим лицима, а стичу средства у друштвену својину, када их прибављају од носилаца права својине.

Као што се види, друштвена својина се у спољном свету или, другачије речено, у односима између друштвених правних лица и њих и других субјеката права, правно не манифестује у виду неког субјективног права. Штавише, и добра која држе друштвена правна лица, позитивни прописи не називају стварима него средствима. Као да у социјалистичком друштву ствари не постоје!

III

1. Ако друштвена правна лица нису правно титулари друштвене својине, поставља се питање јесу ли она ипак неки носиоци ове својине и, ако јесу, какви су носиоци.

Друштвена правна лица не држе поједине делове друштвене својине противправно, него на основу правних норми, дакле, држе их на правно ваљан начин. Она их држе, као што је већ речено, само као средстава, дакле, као материјална добра, а не и у виду субјективних права. Према томе, она се појављују као носиоци друштвене својине у виду средстава. С обзиром на то да међу друштвеним правним лицима најзначајнију улогу имају организације удруженог рада, јер су оне субјекти привређивања, и да су оне најбројније, то се, у принципу, може рећи да су друштвена правна лица као економски субјекти носиоци друштвене својине. Она, као што је већ речено, нису правно титулари ове својине, јер друштвена својина није правно организована као право својине. Али су основни економски и друштвени субјекти друштва; захваљујући њима, друштво управо и има социјалистички карактер.

2. Изложен правни несклад између правног израза својине и основних економских и друштвених субјеката није у историји људског друштва никада постојао. Управо је било обрнуто: у свим претходним друштвеним системима су субјекти, који су оличавали друштво, били у исто време и носиоци владајућег облика својине, и то у виду права својине. Мора ли у социјалистичком друштву и, посебно, нашем, да буде друкчије, питање је на које друштвена и правна теорија, а нарочито пракса социјалистичког друштва, тек треба да одговоре.

IV

Са становишта унутрашњег изгледа друштвене својине, тј. са становишта њене правне организације у оквиру друштвених правних лица, ствар се своди на то каква овлашћења имају радници који раде у оквиру тих лица и њихови органи и на основу чега они врше власт коју имају.

Према постојећим уставним одредбама и одредбама Закона о удруженом раду: „Радник у удруженом раду средствима у друштвеној својини има право рада друштвеним средствима...” (чл. 13, ст. 1. Устава СФРЈ), има, затим, по основу рада друштвеним средствима и ова права: право да управља „радом и пословањем организације удруженог рада и пословима и средствима у целокупности односа друштвене репродукције”, право да „уређује међусобне односе у раду”, право да „одлучује о дохотку који оствари у различитим облицима удруживања рада и средстава”, право да „стиче лични доходак” (чл. 14, ст. 1. Устава СФРЈ), право „коришћења, управљања и располагања друштвеним средствима” (чл. 230 Закона о удруженом раду).

Право рада друштвеним средствима је конституисано као основно право радника. Њему одговара обавеза радника да ради друштвеним средствима и да обавља послове и радне задатке ради којих се и налази у удруженом раду. То је, такође, предвиђено Законом о удруженом раду (чл. 177, ст. 1; чл. 178, ст. 1). Само ако радник остварује право рада друштвеним средствима или, друкчије речено, ако ради, има остала горе на-

вeдeнa пpaвa, пa и пpaвo кopишћeњa, упpaвљaњa и рaспoлaгaњa сpeдствимa у друштвeнoј свoјини кaо пpaвa (овлaшћeњa) кoјa сy вeзaнa зa свoјинy (в. гoрe нaвeдeнe члaнoвe Устaвa и Зaкoнa o удружeнoм рaду).

Кaо штo сe из излoжeнoг види, ни рaдник кaо пoјeдинaц ни рaдници кaо гpyпa (цeлинa), кoји рaдe у оквиру друштвeнoг пpaвнoг лицa, нису нoсиoци друштвeнe свoјинe нити имaју билo кaквa свoјинскoпpaвнa овлaшћeњa. Oни кoристe, упpaвљaју и рaспoлaжy сpeдствимa у друштвeнoј свoјини, кoјa сe нaлaзe у пoсeду друштвeнoг пpaвнoг лицa, нa oснoву рaдa кoји oбaвљaју у оквиру друштвeнoг пpaвнoг лицa, a нe нa oснoву свoјинe. Oвaкaв пoлoжaј рaдникa прeмa друштвeнoј свoјини у оквиру друштвeнoг пpaвнoг лицa je, кaо пoлaзнa тaчкa пoлoжaјa рaдникa у удружeнoм рaду, дoбрo пoстaвљeн. Јeр, рaд рaдникa у сoциjaлистичкoм друштву трeбa дa бyдe oснoвни улог с кoјим сe он удружyje сa другим рaдницимa у oргaнизaцију удружeнoг рaдa и oснoв зa пoстojaњe и вршeњe свих пpaвa у оквиру друштвeнoг пpaвнoг лицa, пa и кopишћeњa, упpaвљaњa и рaспoлaгaњa сpeдствимa у друштвeнoј свoјини.

Глeдaнo крoз истoрију, вршeњe овлaшћeњa из пpaвa свoјинe није билo, у принципy, вeзaнo зa рaд нeпoсpeднoг пpoизвoђaчa, нeгo зa пpaвo свoјинe. Нaимe, титyлaр пpaвa свoјинe (власник) je вршиo овлaшћeњa из тoг пpaвa (кopишћeњe, упpaвљaњe, пpибирaњe плoдoвa, рaспoлaгaњe) упpaвo зaтo штo je сoпствeник, дaклe, нa oснoву свoг пpaвa свoјинe. Али je мoглo бити и билo je, у пoјeдинaчним слyчajевимa, и друкчиje. Нa пpимeр, нeкo сe власнику фaктички нaмeтнe (бpaчни друг или другo лицe) и врши овлaшћeњa из пpaвa свoјинe кaо дa je власник. Тaквe ситyaциje пoстoje и дaнaс, и тo и у вeзи сa пpивaтнoм (личнoм) свoјинoм и у вeзи сa друштвeнoм свoјинoм. У вeзи сa пpивaтнoм (личнoм) свoјинoм мoжe сe кaо фaктички гoспoдaр нaмeтнyти бpaчни друг, други члaн пoрoдичe (син, кћи), вaнбpaчни пaртнeр и сл. A у вeзи сa друштвeнoм свoјинoм, фaктички гoспoдaри сy чeстo пaртијски кoмитeти, синдикaлни фopуми, извршни oргaни oпштинa и других друштвeнo-пoлитичких зajедницa и извршни oргaни других тзв. влaдajућих стpyктyрa или, штo je чeшћи слyчaј, пoјeдинци из ових тeлa кoји игpaју улогy тзв. мoћних људи.

V

1. Излoжeнo yрeђeњe друштвeнe свoјинe пoзнaтo je кaо несвoјинскoпpaвнa (нeвласничкoпpaвнa) кoнцeпциjа друштвeнe свoјинe. Нaзив je дoшao пpeвaсхoднo oтyдa штo друштвeнa свoјинa у свoм спoљнoм изглeду — у oднoсимa измeђy друштвeних пpaвних лицa, кaо и у oднoсимa измeђy њих и других сyбјeкaтa — није oргaнизoвaнa кaо пpaвo свoјинe и штo нeмa нијeднo лицe зa титyлaрa (зa сyбјeктa). Нeвласничкoпpaвнa кoнцeпциjа дaлa je пoвoдa јeднoм дeлу пpaвнe и другe друштвeнe тeориje дa тврди дa je друштвeнa свoјинa свaчиjа и ничиjа. Oвaквo oбjaшњeњe пpипaднoсти, oднoснo нeпpипaднoсти друштвeнe свoјинe дoпpинeлo je, у извeснoј мeри, нeмaрнoм oднoсу прeмa њoј, злoупoтpeбaмa рaзних врстa, укљyчyјући и рaзвлaчeњe (пpoтивпpaвнo пpисвajaњe).

2. У дeлу пpaвнe тeориje, пa и у пpaкcи, пoстaвилo сe и питaњe дa ли je друштвeнa свoјинa, oвaкo кaкo je oргaнизoвaнa, пpaвнa yстaнoвa. Сyмњa у пpaвнy пpиpoду друштвeнe свoјинe je тaкoђe, у извeснoј мeри,

допринела штеточинским поступцима појединаца према њој. Међутим, у правну природу друштвене својине не треба сумњати, без обзира на то што она данас није правно организована као право својине. Јер, ова својина је уређена разноврсним правним нормама: уставноправним, нормама Закона о удруженом раду, грађанскоправним, кривичноправним и другим правним нормама. Све ове норме је у довољној мери чине правном установом, јер те норме имају све атрибуте правних норми, укључујући и санкцију.

3. До приказане правне регулативе друштвене својине може се доћи тешком муком, после великог и дугог интелектуалног напора, и го стручњака. При том се морају имати у виду и позитивноправни прописи и правна и друга друштвена теорија. Шта онда да ради обичан грађанин, како он може да схвати и разуме друштвену својину?! А, гледано кроз историју, односи својине су били увек јасни и сваком разумљиви. Зар то не може бити и у нас и уопште у социјалистичком друштву?

VI

1. Постојећој позитивноправној регулативи друштвене својине треба додати друге основне елементе нашег друштвеног система, са којима она стоји у ближој или даљој вези, како би се добила потпунија слика и друштвене својине и наше стварности. Ти елементи су: самоуправљање као друштвено-политички механизам доношења одлука у друштву и привреди, делегатски систем политичког и интересног одлучивања, посредни (у основи) изборни систем делегата, децентрализација и слабење моћи државе СФРЈ и постављање република у центар државног одлучивања, готово потпуно изједначавање положаја аутономних покрајина са положајем република, националне или, тачније, републичке и покрајинске економије, општине као аутономне државице, договорна економија, разбијено југословенско тржиште, огроман чиновнички и, у основи, бирократски апарат у државним, парадржавним и привредним ћелијама друштва, знатна демократизација друштвено-политичког живота у поређењу са ранијим периодом, друштвено договарање без правне санкције и самоуправно споразумевање, непримењивање закона, правна неизвесност и недовољна правна сигурност, непостојање довољне међузависности државних органа и друге добре и лоше реалности наше данашњице. Укупност ових елемената налаже потребу да се ближе размотри питање друштвене природе друштвене својине и покуша да осветли које друштвене снаге стоје иза ње или, другачије речено, које се друштвене снаге стварно појављују као њени носиоци, мада то правно нису.

Да би се одговорило на постављено питање, потребно је претходно расветлити ко се бави друштвеном својином, у смислу доношења одлука или утицања на доношење одлука у вези с њом, или, другачије речено, ко оличава друштво које се бави друштвеном својином у наведеном смислу.

Друштвеном својином бави се више друштвених чинилаца. То су: прво, друштвена правна лица којима припадају поједина средства (добра) у друштвеној својини; друго, државни и то, пре свега, извршни органи, почев од општине па навише, зависно од друштвеног и тривредног

значаја друштвеног правног лица и збивања у њему; треће, партијски комитети, њихова председништва и чланови председништва, почев од општинске организације па навише, такође зависно од значаја друштвеног правног лица и збивања у њему; четврто, Синдикат, почев од општинске синдикалне организације па навише; и најзад, Социјалистички савез, почев од општинске организације па навише. Укупност наведених чинилаца оличава друштво које се бави друштвеном својином и појављује се као њен фактички субјект, мада претежан број ових чинилаца ни на који начин и ни у којој мери то правно није (на пример, партијски, синдикални и органи Социјалистичког савеза, а поготово појединци који улазе у састав тих органа). То, друкчије речено, значи да органи и појединци који их чине, који правно нису ни у којој мери субјекти друштвене својине, нису уопште правно овлашћени да се баве друштвеном својином у текућем, оперативном смислу, нити да доносе било какве одлуке и врше било какав утицај на доношење одлука у вези са њом. Међутим, у пракси је друкчије. Сви наведени чиниоци баве се, тако рећи свакодневно, решавањем појединих питања у вези са друштвеном својином. Тиме се нарочито баве извршни државни и партијски органи.

Наведени друштвени чиниоци утичу на избор и смену инокосно: пословодног органа и других руководећих људи у друштвеном правном лицу, и то често мимо расположења већине радника у том лицу; утичу, и то често пресудно, на интеграцију или дезинтеграцију појединих друштвених правних лица, мада често економски показатељи не иду у прилог доношења такве одлуке; шаљу поруке и директиве руководећим људима у друштвеним правним лицима како решити поједина питања; организују повремена, али релативно честа, саветовања и договарања на којима се претресају поједина актуелна питања и доносе закључци како их решити, па се тако и решавају, и сл.

Ако донете одлуке, издате директиве, извршен утицај, утврђени ставови и усвојени закључци донесу успех, а и тога има, онда је за то заслужан одређен државни орган, партијски комитет, синдикално веће или Социјалистички савез, односно они који су ове чиниоце представљали, а ако донесу пораз и штету, а тога, изгледа, има више, онда они што нису правно овлашћени да се баве друштвеном својином перу руке и пребацују одговорност на оне који су правно овлашћени, а то су, пре свега, инокосни и колегијални органи друштвених правних лица, мада су у изложеном сплету одлучивања били најслабија карика. Штавише, знајући моћ државних, партијских, синдикалних и других друштвених чинилаца, било као појединаца или форума, руководећи људи друштвених правних лица често и сами траже од њих сугестије за своје поступке у вези са разрешавањем појединих питања у друштвеном правном лицу коме стоје на челу, ласкају им, додворују се, чине ове или оне услуге, припремајући терен за свој опстанак на руководећој функцији или евентуално добијање веће функције у будућности или помоћ, ако се набу у невољи. Једноставније речено, руководећи људи друштвених правних лица често више времена проведу у комитету, синдикату, општини и код других фактора друштвене моћи него у организацији којом руководе. Свему овоме треба додати и административни апарат у државним органима, парадржавним установама (као што су разни СИЗ-ови), партијским, синдикалним и другим друштвено-политичким организацијама, затим у привредним и

другим друштвеним правним лицима, чија укупност знатно превазилази друштвено подношљиве границе. Тај апарат се брзо прилагођава руководећим људима који им стоје на челу, подржава и спроводи њихове жеље чак и када су у супротности са законом, па то често чини и када се ради о друштвеној својини.

2. Изложена пракса државних, парадржавних, политичких, привредних и других друштвених чинилаца, укључујући и њихов административни апарат, довела је до спреге и срашћивања државе, политике и привреде, с доминантном улогом државе и политике. Укупност таквог стања може се, у основи, оквалификовати као бирократизам. То објективно произлази из начина делања и броја и гломазности чинилаца који се баве, у судбоносном смислу, битним питањима друштва, па и питањем друштвене својине, често без довољно способности, без могућности удубљивања у стање на терену и без познавања свих, нарочито међузависних чињеница, потребних за одлучивање. Поставља се питање како у таквим околностима оквалификовати природу друштвене својине. Чини нам се да се и она не може оквалификовати друкчије него као бирократски облик својине, чији је субјект бирократија. На таквој својини бирократија почива и та својина преваходно служи интересима бирократије. Као бирократска, ова својина се у суштини не разликује од државне својине која је постојала пре обликовања друштвене својине и која данас постоји у појединим социјалистичким земљама. А то значи да не постоји задовољавајуће стање у вези с друштвеном својином, које је потребно превазићи, ако је могуће, ради даљег развоја нашег социјалистичког самоуправног друштва.

VII

1. Поставља се питање може ли се друштвена својина друкчије друштвено и правно организовати у односу на постојеће стање. Несумњиво — може. Али то претпоставља потпун преокрет у схватањима владајућих чинилаца друштва, у напуштању концепције државне својине која се временом, хтело се то или не, претвара у државну својину, а у оба случаја у бирократску својину.

По нашем мишљењу, друштвена својина, у свом спољњем изгледу, треба правно да буде обликована као право својине. Титулари тога права треба да буду организације (удружења, асоцијације) радника са својством правног лица. Ови субјекти, после револуционарног друштвеног преображаја, долазе на место капиталиста као појединаца или на место њихових акционарских и других друштава. Социјализам као друштвено-економски систем не може постојати без субјеката који га оличавају, а то су организације у којима су удружени радници. Све друго у социјалистичком друштву треба да извире из овог основног друштвеног чиниоца, а то, пре свега, значи и власт, и синдикат, и партија и други облици политичког организовања, и самоуправљање, и све остало што једно друштво чини социјалистичким.

Чињење организација радника власницима друштвене својине морало би да доведе до бројних корених промена у друштвеном и правном положају тих лица и друштвеном, правном и фактичком положају и

понашању других друштвених чинилаца: државних и партијских органа, синдиката, Социјалистичког савеза и др. Морало би да дође до одвајања државе од партије, државе од привреде и партије од привреде. Избор свих органа и руководиоца у организацијама радника требало би да буде у искључивој надлежности радника; тиме би се одговорност за пословање пренела искључиво на раднике и њихове организације. Држава би доносила прописе и контролисала њихово поштовање. Партија би повремено заузимала начелна одређења која би државни органи претакли у правне норме и не би требало да има ма какво право мешања у текући рад привреде. Поједине економске проблеме од ширег значаја, који настају у току пословања, требало би да разрешавају слободно организована удружења организација радника, на пример коморе. Синдикална организација би, у таквим околностима, добила нову и друкчију улогу: била би израз и чинилац остваривања стварних жеља и потреба радника и њихове владајуће улоге. Једном речи, организације радника и у њима удружени радници постали би стварно владајућа класа. А они то данас, и поред свих прича, нису.

Обим овлашћења из права својине, које би имале организације радника, треба да буде одређен правним нормама које донесе држава, при чему се, разуме се, тај обим може, зависно од околности, и мењати, али се државни органи не би мешали у текући рад организација радника. Ако се има у виду околност да је социјалистичка држава пре свега држава радника, онда би она, по природи ствари, одређивала обим овлашћења из права својине сагласно потребама радника и друштва у целини, имајући у виду стварање бескласног и привредно снажног друштва, са стално растућим животним стандардом.

2. Владајући облик својине и право својине у вези са њим, на основу читавог историјског искуства, представљају један од основних друштвених односа у вези са материјалним добрима. Мењају се само субјекти као носиоци друштвено-економског система и основног облика својине који одговара том систему, а мења се и обим овлашћења права својине, у смислу проширивања или сужавања, зависно од потреба друштвено-економске формације у оквиру које својина и право својине постоје. Ако је то тако било кроз читаву историју људског друштва, са правом се може поставити питање зар у социјалистичком друштву не постоје субјекти који су носиоци тог друштва и који треба да буду носиоци својине и права својине у том друштву. Негирање постојања таквих субјеката значило би негирање могућности постојања самог социјалистичког друштва.

У прво време се сматрало да је тај субјект социјалистичка држава, да је она главни привредник и носилац (субјект) права својине, а предузећа, као организације радничке класе, представљају делове државе. Време је показало да на таквој концепцији не може трајно почивати социјалистичко друштво. Наша земља је допринела организовању и развоју социјалистичког друштва увођењем друштвене својине и самоуправљања. Али се и тај облик својине већ показује као озбиљна кочница даљем општем развоју социјалистичког друштва, јер се временом своди на државну својину и, као и државна својина, добија бирократски карактер. Овакво стање ствари налаже потребу за новим теоријским приступима и практичним променама у организовању социјалистичког друштва и ос-

новног облика својине у његовим оквирина. Нама се чини да се то може учинити постављањем радничке класе, односно организација у којима економски дела, у центар привредних и друштвених збивања, њеним чињењем у правом смислу владајућом класом, при чему се подразумева и то да она треба и мора бити субјект друштвене својине у смислу признавања права својине њеним организацијама. Ако се радничка класа не доведе у привреди и друштву као целини у стварно владајући положај, она ће ту позицију, гледано дугорочније, свакако остварити. Већ данас у нашој земљи радничка класа покреће питање свог положаја и тражи промену постојећег стања кроз захтев за смањивање административног апарата, побољшање услова рада, повећање личних доходака, измену начина избора делегата у разна тела и др. Да је радничка класа данас стварно владајућа класа, зар би постављала такве захтеве. У историји није познат случај да владајућа класа протестује против свог владајућег положаја у привреди, власти и друштву као целини. А она то у нашој земљи чини путем тзв. обустава рада, тј. штрајкова. О овој чињеници ваља размислити.

3. Ако би организацији радника било признато право својине на средствима која држи, био би уклоњен раскорак који се огледа у чињеници да организација радника као основни економски субјект није у исто време и субјект основног облика својине у друштву које оличава. Такав раскорак није постојао у ранијим друштвено-економским системима.

Такође, ако би субјекти друштвене својине биле организације радника, та својина би имала друштвени карактер, и то у правом смислу. Тај карактер би произлазио из природе организације удруженог рада као носилаца социјалистичког друштвеног система. Гледано са становишта историје, одређени субјекти су увек били носиоци одређеног друштвеног система, одређивали му економску, правну и друштвену природу, укључујући и природу својине и права својине; друкчије не може бити ни када је реч о социјалистичком друштву.

Противници обликовања друштвене својине као права својине организација радника такву својину углавном квалификују као групну својину. Међутим, она то не може бити јер не припада групи радника, нити било којој групи, већ припада организацији радника као посебном субјекту, као правном лицу, које представља организационо оформљену установу која се не може идентификовати ни са радницима као појединцима ни са њима као групом.

4. Што се тиче положаја радника према својини у оквиру друштвеног правног лица, радници би, преко својих органа, вршили овлашћења из права својине, али не по основу својине, него по основу рада. Јер, они нису власници друштвене својине, него је то њихова организација као субјект различит од њих. По основу рада би и управљали, текли и при-свајали доходак, укључујући и личне дохотке, с тим што би њихова организација плаћала пореске и друге обавезе. Самоуправљање вероватно не би ни морало ни треба да буде униформно регулисано, као што је то у основи случај данас, него би радницима, уз активно учешће синдиката, могло бити дато право да о томе доносе одлуке сходно потребама и најрационалнијем начину пословања. Такво решење би требало применити и кад је реч о административном апарату.

Пословање организација радника би требало, у основи, да почива на законима тржишта као објективним мерилима пословно-привредне успешности, и то на целом југословенском простору. Тржишно пословање би искључило субјективност и арбитрарност у привредном животу уопште, па и у вези са доношењем одлука о друштвеној својини, што се у постојећим околностима, ма колико се желело, не може избећи. У условима тржишне привреде престала би потреба за спрегом привреде, државних, партијских, синдикалних и других друштвених чинилаца и њиховог управног апарата. Једино мерило успешности рада привредних руководиоца био би пословни успех организације на чијем су челу. Негативне последице тржишног привређивања савлађивале би се увођењем у живот одговарајућих установа, о којима овом приликом не може бити речи, јер разматрање тог питања прелази оквире теме, мада је у тесној вези са њом.

Идеја да асоцијације (удружења) радника у социјалистичком друштву буду носиоци својине може се, на појединим местима, срести и у делима класика марксизма. Она, додуше, није ближе обликована, али постоји као један од могућих начина организовања основног облика својине у социјалистичком друштву. Са друге стране, у делима класика марксизма се претежно говори о државној својини као облику својине у социјалистичком друштву. Тај облик је проверен у пракси. Поједини следбеници класика марксизма указивали су на то да државна својина није погодан облик својине за социјалистичко друштво, јер води бирократизму, али неимари тога друштва нису прихватили њихова упозорења. Изгледа да је сазрело време да се почне и друкчије да размишља и друкчије практично организује основни облик својине у социјалистичком друштву.

VIII

У предлогу измена и допуна Закона о удруженом раду од 1976. не предлаже се измена одредаба о друштвеној својини. Штавише, у образложењу разлога за измене и допуне Закона о удруженом раду каже се да треба још више неговати и учвршћивати несвојинско-правну концепцију друштвене својине. То је изражено на следећи начин: „... да се даље развијају самоуправни односи у друштвеној репродукцији, нарочито унапређивањем правно-својинске концепције друштвене својине и права рада радника друштвеним средствима, не само у основној организацији удруженог рада него и у свим другим облицима удруживања рада и средстава” (Нацрт Закона о изменама и допунама Закона о удруженом раду, „Скупштински преглед”, бр. 333, Београд, 27. III 1987, стр. 2).

Зар је могуће, поставља се питање, да предлагачи измена и допуна наведеног Закона нису уопште посумњали у ваљаност одредаба које се у том Закону односе на друштвену својину. Зар су затворили очи пред општом кризом којој је у доброј мери допринела и постојећа правна регулатива и постојећа пракса у вези са друштвеном својином. Да је то могуће, произлази из следећег става предлагача измена и допуна Закона о удруженом раду: „... пошло се од друштвено верификоване оцене да су основна начела, на којима је заснован Закон и у којима су изражена његова основна опредељења, потврђена у десетогодишњој примени

и да их стога не треба мењати" („Скупштински преглед", бр. 333, Београд, 27. III 1987). А међу основна начела несумњиво спадају и постојеће одредбе о друштвеној својини, тј. њено правно-несвојинско утемељење.

Ако у овом тренутку још не постоји спремност да се друкчије правно и друштвено обликује друштвена својина, чини нам се да је време да се о томе почне да размишља и још више него до сада јавно и аргументовано разговара.

Dr. Živomir Đorđević,
Retired Professor of the Faculty of Law in Belgrade

THE SUBJECTS OF SOCIAL OWNERSHIP

Summary

At the beginning the author states that each type of ownership, including the social one, has two aspects, namely: (i) external, and (ii) internal aspect.

(a) The external aspect of ownership comes to expression within the relations between the holders of ownership and other subjects, while reflecting the basic distribution of wealth in the society. Viewed from that standpoint, social ownership, according to positive law, is not organized as property right, nor it has any person as its holder. Such legal regulation is known in theory as the non-property conception of social ownership.

Goods (property) which are included in the social ownership — and these are most significant ones related to economy and society in general, make an entirety only as contrasted to other forms of ownership, for instance in relation to individual and private property. Otherwise, these goods are distributed among numerous subjects having the status of juridical entities (persons), and more precisely social juridical persons, which excludes private ones. These subjects not only lack the right of property, but they do not have any subjective right over the „property" possessed by them as objects of social ownership; they do have only the means (resources or „property"). Such legal situation creates difficulties in explaining and understanding social ownership, but also in performing legal transactions, since it is difficult to conceive how is it possible to effect the trade of goods (resources, i.e. means) without having a simultaneous legal transaction.

It is prescribed by legal norms what decisions, in relation to social ownership, can be made by state agencies and bodies, and what by self-managing bodies of social legal persons. However, in day-to-day practice, decisions concerning social ownership are enacted by bodies of political organisations, too, and more precisely — and particularly so — by executive bodies, or, as the case may be, by mighty individuals or groups within such bodies, although they are not vested with corresponding legal powers. At the same time, in practice, such individuals or groups make decisions concerning social ownership, or take part in making these decisions together with political factors, while such decisions transgress their actual legal authority.

The author criticizes the existing state of affairs while pointing at the fact that it amounted, in fact, to transformation of social ownership, in essence, into state ownership. That ownership became a material basis for bureaucratic state and political apparatus.

The author proposes the following, in order to change the existing social and legal state of affairs, namely: (i) social juridical persons should become the holders of the right of property over the goods (resources) within social ownership which are in their possession; these subjects are the protagonists of the self-management socialist system, so that, accordingly, they have to be also the holders of the right of property over the resources in social

ownership; in such a way social ownership would not lose its social character; (ii) the basic type of economy should be the market economy; (iii) political and state authority factors have to be separated from the economy in terms of day-to-day operationality; and (iv) social juridical persons (legal entities), as holders of the right to social ownership, have to make decisions independently, as far as their business activity is concerned and they should, accordingly, bear all the consequences of such decisions.

(b) Internal aspect of ownership indicates who is the one performing the authorities (powers) on the ground of ownership, as well as what are the corresponding grounds (grounds related to powers out of the property right, to labour or to actual power over the property, and the like). Viewed from that standpoint, the means (goods) in social ownership are managed, according to positive law, by the workers working in social juridical persons, and within the frameworks determined by law. If the practice would be eliminated which is not in accordance to the law, they would do that even if their organisations would be recognized the right of property. And, first of all, they would effect the power out of that right through the fact of their work. Namely, even now they manage over the social ownership means and they acquire personal income on the ground of their work, so that, in essence, that solution should be kept in the future, too.

*Dr Živoмир Đorđević,
ancien professeur à la Faculté de droit à Belgrade*

Résumé

TITULAIRES DE LA PROPRIÉTÉ SOCIALE

L'auteur constate, d'abord, que toute propriété, aussi bien que la propriété sociale, a deux aspects: a) l'aspect externe et b) l'aspect interne.

a) L'aspect externe se manifeste dans les rapports entre les titulaires de la propriété et les autres sujets et il reflète la distribution fondamentale des biens dans la société. De ce point de vue, la propriété sociale, selon le droit en vigueur, n'est pas organisée en tant que droit de propriété et aucune personne n'est son titulaire. Telle réglementation juridique est connue dans la théorie comme une conception non-propriétaire de la propriété sociale.

Les biens englobés par la propriété sociale, et ce sont les biens les plus importants pour la vie économique et sociale, ne représentent une entité que par rapport aux autres formes de propriété, par exemple, par rapport à la propriété personnelle et à la propriété privée. Autrement, ils sont distribués aux nombreux sujets ayant le statut d'une personne morale sociale, non de droit privé. Non seulement que lesdits sujets n'ont pas de droit de propriété, mais aussi ils n'ont aucun droit quant aux biens qu'ils détiennent à titre de droit de propriété sociale; ils n'ont que des fonds (biens). Cette situation juridique crée des difficultés dans l'explication et la compréhension de la propriété sociale aussi bien que dans la circulation juridique car il est difficile de comprendre comment on peut faire circuler les biens (fonds) sans circulation des droits.

Les normes juridiques prescrivent quelles décisions concernant la propriété sociale peuvent être adoptées par les organes étatique et lesquelles par les organes autogestionnaires des personnes morales sociales. Cependant, dans la pratique quotidienne, les décisions sur la propriété sociale sont également prises par les organes des organisations politiques, et notamment par les organes exécutifs, ou par de puissants particuliers et groupes au sein de celles-ci bien que ce droit ne relève pas de leur compétence. De même, dans la pratique les organes exécutifs étatiques ou de puissants particuliers et groupes au sein d'eux, arrêtent des décisions concernant la propriété sociale ou ils coopèrent lors de la prise de décisions avec des facteurs politiques, lesquelles (les décisions) dépassent leurs compétences légales.

L'auteur critique l'état actuel et il démontre que cela a entraîné que la propriété sociale est devenue, en effet, la propriété étatique et qu'elle sert

de base matérielle sur laquelle repose l'appareil bureaucratique étatique et politique.

Afin de changer l'état juridique et social existant, l'auteur propose: 1) que les personnes morales sociales deviennent les titulaires du droit de propriété sur les fonds (biens) de propriété sociale qu'elles détiennent; étant donné que ces sujets sont les titulaires du système socialiste autogestionnaire, il faudrait, donc, qu' ils soient aussi et titulaires du droit de propriété sur les fonds de propriété sociale — la propriété sociale ne perdrait pas ainsi son caractère social; 2) que l'économie de marché soit introduite en tant que type économique de base; 3) que les facteurs politiques et étatiques soient séparés de l'économie dans le sens quotidien et opératif de ce mot; et 4) que les personnes morales sociales, en tant que titulaires du droit de propriété sociale, prennent des décisions concernant leurs affaires de manière indépendante et qu' elles assument toutes les conséquences résultant de ces décisions.

b) L'aspect interne montre qui est ce qui exerce les pouvoirs de propriété et sur quelle base (sur la base des pouvoirs du droit de propriété, sur la base du travail ou du pouvoir effectif etc.). De ce point de vue, selon le droit en vigueur, ce sont les ouvriers qui gèrent les fonds (biens) de propriété sociale ou, plus précisément, ceux qui travaillent auprès des personnes morales sociales, dans le cadre déterminé par la loi. Si on éliminait la pratique qui n'est pas conforme au droit, ils feraient cela, même si le droit de propriété était reconnu à leurs organisations. Quant aux pouvoirs résultant dudit droit, ils seraient exercés, en premier lieu, sur la base du travail. Car, ceux-ci gèrent, aujourd'hui aussi, la propriété sociale et ils acquèrent leurs salaires sur la base de leur travail, ce qu' il faudrait, en principe, retenir aussi dans l'avenir.